

Cséby Géza

**Egy ismert és elismert író a XIX. és XX. század fordulóján:
Henryk Sienkiewicz**
Vázlat

Bár kortársai és az utókor irodalomtörténészei is bírálták, *Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz* szerzett először világhírnevet s kapta meg a Nobel-díjat 1905-ben.

1846. május 5-én született *Wola Okrzejska* nevű falú elszegényedett nemesi családjában. Édesapja *Józef Sienkiewicz* és édesanyja *Stefania Cieciszowska* még öt gyermeket nevelt; négy leányt és egy fivért. *Wola Okrzejska*, az író anyai nagyanyjának volt a birtoka. A kis Henryket Okrzejában, a nagyanyja által építtetett Szent Péter és Pál templomban keresztelték meg. A család többször költözött, míg végül 1861-ben *Varsóban* telepedtek le.

Henryk Sienkiewicz a gimnáziumi tanulmányokat *Varsóban* végezte el. Gimnáziumi évei alatt, 1864-ben kapta első irodalmi elismerését a *Żółkiewski szózata katonáihoz Cecora alatt* (*Mowa Żółkiewskiego do wojska pod Cecorą*). A középiskolában a humán tárgyak iránti érdeklődés jellemezte. Mivel szülei tanulmányait nem tudták finanszírozni a 19 éves Sienkiewicz kénytelen volt munkát vállalni *Płońskban* a *Weyher* család birtokán. Mindazonáltal szülei akaratával is egyezően érettségi után beiratkozott *Varsóban* az orvosi fakultásra, de hamarosan a jogi tanulmányokat folytatott, majd a filológiai-történeli szakon

hallgatott előadásokat. Valószínű ebben az időben írta első – nem publikált – elbeszélését *Az áldozatot* (Ofiara). Első igazi irodalmi próbálkozása 1867-re datálható, amikor napvilágot látott *Az ifjúság pástorkölteménye* (Sielenka mlodości), amely munkát azonban a *Tygodnik Ilustrowany* lap nem közölte. Végül is 1869-ben debütált. A *Przeгляд Teatralny* lap egyik színházi kritikáját, a *Tygodnik Ilustrowany* pedig a *Mikołaj Sep Sarzyńskiről* írt munkáját. Sienkiewicz ekkor *Litwos* álnéven publikált. 1873-ban a *Gazeta Polska*-ban állandó rovatot kapott *Cím nélkül* (Bez tytułu) címmel. Ezt követően több kötete jelent meg: novellák, humoreszkek. Híres varsói szalonok vendége volt. Többek közt a híres színésznő *Helena Modrzejewska* szalonját is látogatta.

1872-ben Modrzejewskával és egy baráti társasággal az USA-ba látogatott. Újságjának Amerikából írt leveleiben leszögezi: „*Az Amerikába utazó ember ma még ritka nálunk. Elképzelem, hogy visszatértem után, a lukowi járásban, melyhez több szállal is kötődöm, az emberek még hónapokig járási Ferdinánd Corteznek fognak tartani.*” Amerikai útját követően sorra láttak napvilágot írásai. 1878: *Vígjáték tévedésekből* (Komedia z pomylek), 1879: *Sztyeppéken át* (Przez stepy), 1880: *Az arany országában* (W krainie złota), stb. Hat évi távollét után érkezett vissza Európába. Először Londonban állt meg, ezt követően egy évig Párizsban élt. Itt ismerkedett meg a *naturalizmus* áramlatával, amely megtetszett Sienkiewicznek, de két év után már kritikusan fogalmazott a naturalizmusról mint irányzatról. 1878-ban írta meg az ismert művét a *Muzsikás Jankót* (Janko muzykant). Amerikai levelei országszerte ismertté tették. Járt a országot és amerikai élményeiről tartott beszámolót, írásait, novelláit olvasta fel.

Az egyik ilyen alkalommal találkozott későbbi feleségével *Maria Szetkiewiczównával*. Miután Szetkiewiczék *Velencébe* utaztak, Sienkiewicz utánuk ment. Házasságkötésükre 1881-ben került sor, de nem sokáig élhettek együtt, mert felesége 1885-ben tüdővészben meghalt.

1880-ban megírta a *Tatár rabság* (Niewola tatarska) és ekkor már dolgozott a *Tűzzel-vassal* (Ogniem i mieczem) történelmi regényén. Ő maga - ahogy kiadójának írta -, regénye *János Kázmér* király idején játszódik és a műnek a *Farkasfészek* címet akarja adni. Tudjuk, hogy a címet végül is *Tűzzel-vassal*-ra változtatta. A regényt részletekben és egyidőben (1883. május 2.-től 1884.március 1-ig) közölte a varsói *Słowo* és a krakkói *Czas* újság.

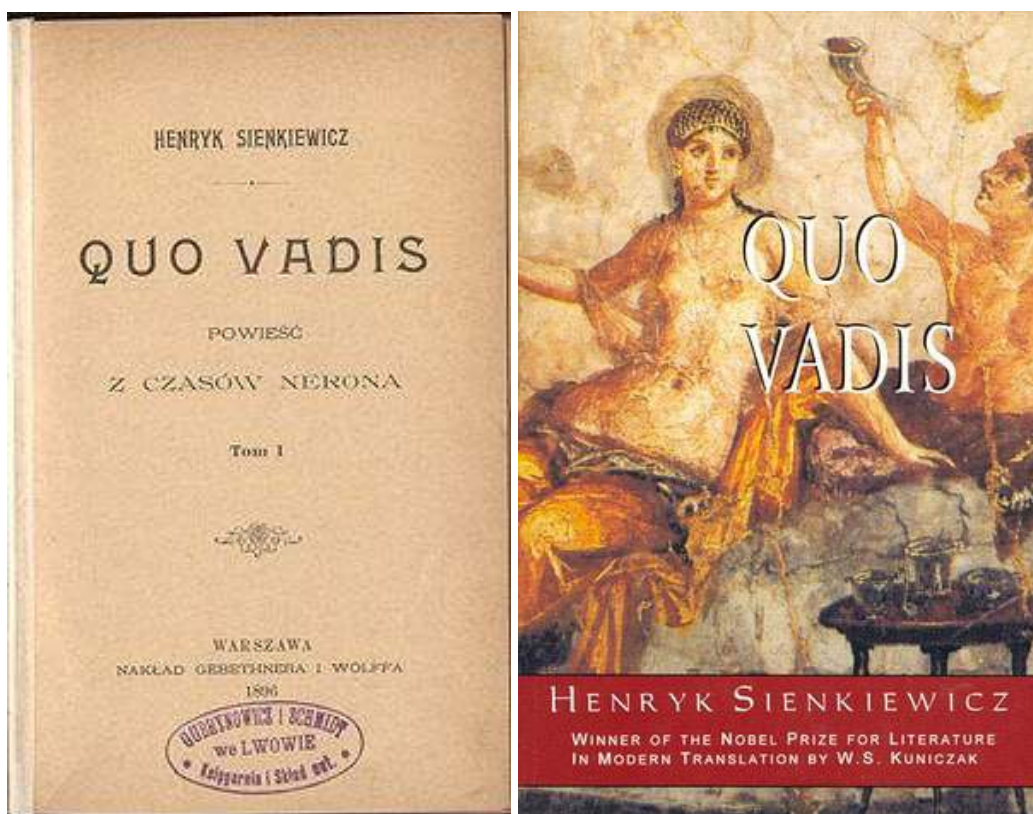
A *Tűzzel-vassal* Sienkiewicz regénytrilógiájának első kötete. Mind mindegyik kötet, az első is óriási sikert hozott. A nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek elejéig megfeszített erővel dolgozott. Elkészült a trilógia második kötete az *Özönvíz* (Potop). E könyv a svéd csapatok lengyelországi hódításainak regényes krónikája. Ebben az időben halt meg felesége, ő maga pedig *Várnán* keresztül *Konstantinápolyba* utazott – felejtetni. Lapját innét is rendszeresen ellátta levelekkel. Varsóba való visszatérését követően kiadta a trilógia harmadik részét a *Wolodyjowski urat* (Pan Wołodyjowski), amely Magyarországon *Kislovag* címmel kerülhetett az olvasók kezébe. Itt kell megjegyezni, hogy a Magyarországon a II. világháborút követően kiadott kötetekből kihagyták (politikai okokból) azokat az inkriminált részeket, ahol a *kislovag*, azaz *Wołodyjowski* úr az oroszok elleni csaták hőse, negatívan nyilatkozott ellenfeleiről.

A trilógia három kötete hasonlóan épül fel, de a kitűnő mesélő Sienkiewicz nem fagy ki érdekesítő történetekből. Bár előképe a Walter Scott-i világ, ebből alig lehet valamit is észrevenni oly lendületes és egyedi cselekményeinek fonala.

Az író elismertsége a csúcson volt. Stefan Żeromski (1864-1925) a neves író a következőket jegyezte le: „*Magam láttam (...) ahogy mindenki, még olyanok is, akik sohasem olvasnak, tülekednek, hogy megvásárolhassák az Özönvizet.*” Sienkiewicz az egyik hódolójától 15 ezer Rubel támogatást kapott, amit azonnal átutalt elhunyt feleségéről elnevezett, a tüdőbajos színészeket ellátó alapítványra.

1888-ban az író ismét külföldön, *Spanyolországban* találjuk. 1891-ben *Afrikába* utazott, ahonnan ismét leveleket küldözgetett lapjának. Közben megjelennek írásai, regényei, amelyek legtöbb esetben lapokban és folytatásokban. Ilyen a *Dogmák nélkül* (Bez dogmatu). 1892-ben köt szerződést a *Połaniecki család* (Rodzina Połanieckich) című regény megírására. 1893-ban feleségül vette *Maria Romanowskát*, egy odesszai mánás leányát. Azonban egy hónap múlva az ifjú asszony elhagyta férjét. A pápa a házasságot semmisnek mondta ki, mivel az nem „volt elhálva”.

1894-ben elkészültek a *Quo vadis* regényének első fejezetei. Röviddel ezután már az egész könyv alakban is megjelent. Nem sokkal ezután a könyvet számos nyelvre lefordították, még arab, japán és eszperantó nyelvre is. Ma úgy véljük, hogy a világ majdnem valamennyi nyelvén olvasható. Színre vitték, opera változata is ismert. Számos film készült a regényből, Amerikában többször is megfilmesítették, az elsőre 1903-ban került sor.

1896-tól 1900-ig írta a szintén nagyszabású regényét a *Kereszteslovagokat* (Krzyżacy). Kiváló filmet készített a regényből a lengyel rendező, *Aleksander Ford*.

1900-ban ünnepelte munkásságának 25. évfordulóját. Hatalmas ünnepeket rendeztek az író tiszteletére. Az államtól *Obligorek*-ben földbirtokot kapott. A krakkói Jagello Egyetem díszdoktorává avatta.

1904-ben feleségül vette unokatestvérét *Maria Babska*-t.

1905-ben munkásságáért megkapta a *Nobel-díjat*. A nemzeti érzésektől átfűtött Sienkiewicz a díj átvételét követően elmondta, hogy különösen értékes ez a díj Lengyelország fiának, mert Lengyelországot „halottnak hirdetik, és íme itt van az ezer és ezer példa közül az egyik, hogy él. Azt hangoztatják, hogy elveszett, de íme itt az új példa, hogy győzni tud.”

Még ebben az évben adott interjút a párizsi *Le Courrier Europeen* lapnak, ahol kifejtette: „Szeretni kell a hazát mindenek felett és mindenek előtt gondolkodni kell szerencséről. De a hazafinak legelső kötelessége arra vigyázni, hogy Hazájának ideája nemcsak hogy ne legyen ellentétben az emberiség szerencsével, de legyen egyik alappillére. Csak ebben az esetben

maradunk meg, és fejlődik Hazának az egész emberiség javára. Más szavakkal, minden hazafi jelszava legyen: a Hazánkkal az emberiségért, és nem fordítva a Hazáért az emberiség ellenében.”

1910-ben adta ki a *Sivatagon és vadonban* (W pustyni i w puszczy) című ifjúsági regényét. Staś és Nel történetét szintén megfilmesítették.

Az első világháború kitörését követően Sienkiewicz Svájcba utazott. Ott *Ignacy Jan Paderewski*vel (1860-1941) a híres zongoraművésszel, zeneszerzővel, később Lengyelország miniszterelnökével együtt alapították meg a *Lengyelországi Háborús Áldozatokat Segítő Fő-Bizottságot* (Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce).

Vevey-ben halt meg 1916. november 15-én, és a helyi sírkertben temették el. 1924-ben ünnepélyes keretek között Lengyelországba szállították hamvait. A varsói Szent János Katedrális kriptájában helyezték örök nyugalomra. A II. világháború alatt a katedrális a németek felrobbantották. A templom és a szarkofág a háborút követően felújításra került.

***

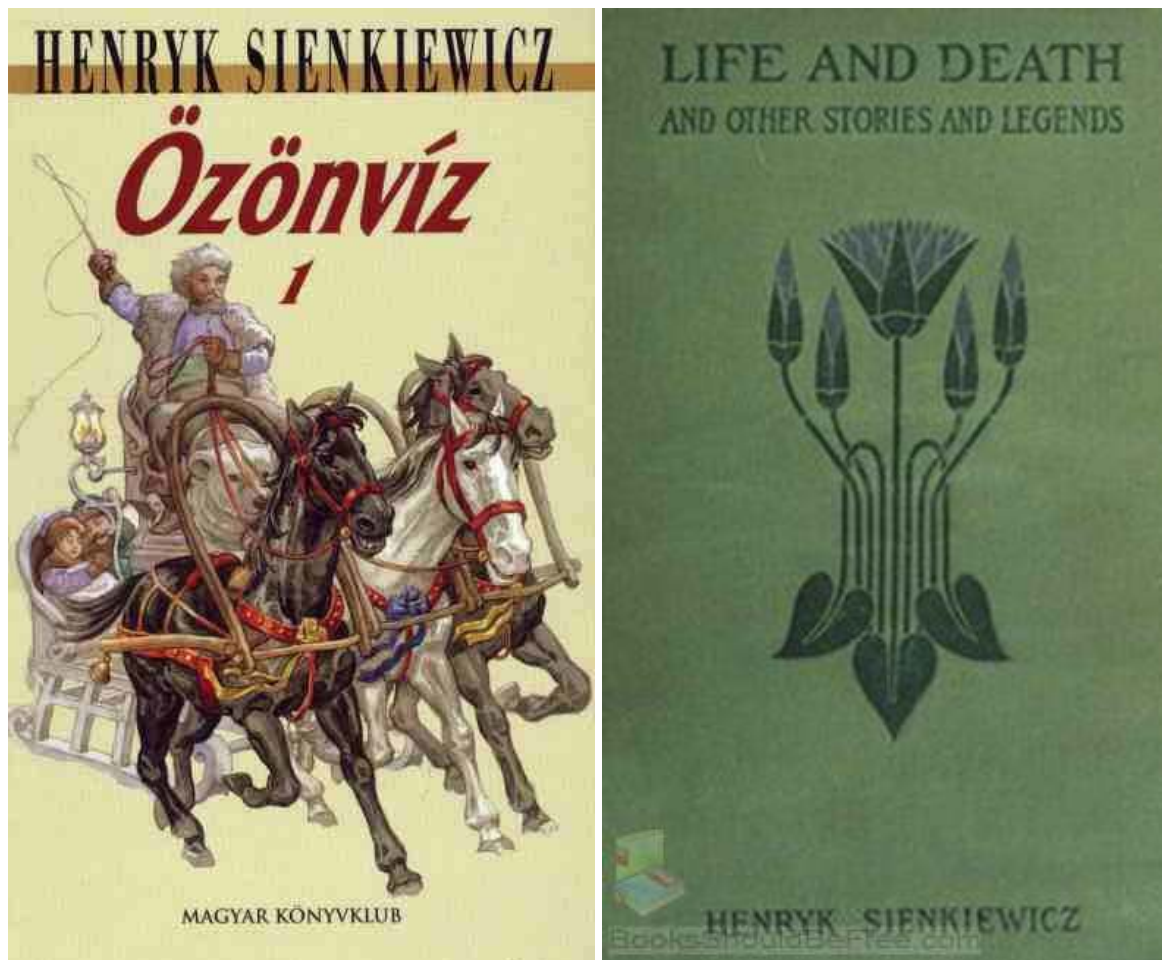
Sienkiewicz munkássága mind a mai napig viták kereszttüzében áll, bár maga természetesen a kanonizált írók között van. Lengyelországban éppúgy, mint a világ valamennyi országában. A vitákban minden bizonnyal szerepet játszik írói stílusának változása is.

Sienkiewicz 1872-ben kiadott első elbeszélései túlságosan didaktikusak, de a kor irodalmi irányzatára és stílusára jellemzőek, mert a pozitívizmus receptje szerint készültek. A hetvenes évek második felében született elbeszélései már érett alkotások, de ekkor még mindig a pozitívizmus hatása tükröződik műveiben. Csak később kezd bele nagy történelmi pannóiba.

A pozitivisták árulásnak tekintették Sienkiewicz múlt felé fordulását. A történelmi témák nem illettek bele a jelen megfigyeléseken és tapasztalatokon alapuló ábrázolást célul kitűző realista programba. Pedig a pozitívizmus deklarált célja ez volt. Tehát kalandos, romantikus történeteivel szembefordult a pozitívizmus irányzatával és romantikus hagyományokat követett. Nem lehet eltagadni, hogy neves pozitivisták kortársai keményen bírálták: *Bolesław Prus* és *Teodor Tomasz Jeż* is. A nemesi múlt idealizálását vetették szemére. A realizmust, a realitást kérték rajta számon. Így Sienkiewicz a tulajdonképpeni liberális eszmeiséggel „szakított”. Történelmi regényei (folytatásokban) jobbára konzervatív lapokban jelentek meg. Azonban nem minden tanulságtól mentes egy ide vágó idézet a művészetek történetét megíró *Artner Tivadartól*. Bár ő a történelmi festészetről ír, de védelmébe veszi a magyar és lengyel historizmust: „*A történelmi festészet – a historizmus – divatjának korában izmosodott európai szintűvé a magyar festészet. A reformkori szerény kezdetek után, a szabadságharcot követő nehéz években azért tudott oly magasra emelkedni, mert a némaságra ítélt irodalom helyett magára vállalta a nemzeti öntudat ébren tartásának nemes hivatását. Éppen ezáltal különbözik a magyar történelmi festészet más országok jórészt érdekességhajhászó historizmusától. S hasonló okok miatt érezzük annyira rokonszenvesnek a velünk rokon sorsú lengyelek nagy történelmi festőjének Jan Matejkónak alkotásait, aki hazája múltjának nagyságát idézte föl vásznain, elnyomott népe okulására.*” Ne feledjük hogy ebben az időben Lengyelország három részre szakadt ország volt, ahol az orosz, a porosz és az osztrák volt az úr. Sienkiewicz a múlt dicsőségét, az emberi hősiességet akarta bemutatni s ezt hőmpölygő, romantikus regényekben valósította meg.

De nem gondolhatjuk, hogy csak kortársai voltak vele igen szigorúak. A másik Nobel-díjas lengyel író-költő *Czesław Miłosz* a következőket írja róla: „*Nem könnyű tárgyilagosan értékelni, mert kivételes elbeszélői tehetsége elég súlyos hiányosságokkal párosult ahhoz,*

hogy ne tekintsük igazán elsőrangú írónak.” Ezek a szavak már messze elvezetnek a romantika és pozitívizmus vitájától. Ebben az esetben a régi és az új szubjektív megítéléséről lehet szó. Ezt Miłosz be is ismeri: „Ami engem illet végül, az én természetem és Sienkiewicz természete homlokegyenest ellenkező. (...) Ezért mindig úgy gondoltam, hogy ha egyé olvasztanánk a kettőnk egyéniségét, abból eszményi író születne!”

Felhasznált irodalom

Kovács Endre: A lengyel irodalom története. Bp., Gondolat, 1960

D. Molnár István: Lengyel irodalmi kalauz. A kezdetektől 1989-ig. Bp., Széphalom 1997

Czesław Miłosz: A lengyel irodalom története I.-II. köt. Máriabesnyő, Attraktor, 2011

Artner Tivadar: Évezredek művészete. Bp., Gondolat, 1968